

»Gargantua in Pantagruel«. (V njem je doma zlodej iz »Pohujšanja v dolini šentflorijanski«.) V poglavju: Kako premaga Pantagruel Dipsode (žejne) in velikane, nosi junak od morja (!) ladijski rešilni čoln, napolnjen s soljo. V boju z velikanom-volkodlakom uporablja junak sol na ta način, da jo z vso silo meče sovražniku v obraz, da ta oslepi. Odkod to redko napadalno orožje v Rabelaisovem epu? Je mar satira na sol? Vendar se tudi v tem epu prikazana zunanja funkcija soli v podtalnosti sklada z njenim skrivnostnim pomenom.

In kako je končno s soljo pri slovenskih tovornikih in tihotapcih? Ali niso vse te anekdote in pripovedke o tihotapcih-junakih nastale zaradi tega, ker so ravno sol prenašali preko meje? Kje imata njihova nepremagljivost in neranljivost svoj vir in početek? In kje njihova junaška dejanja? Ali ne prevzema morda sv. Štefan, patron slovenskih tihotapcev, podobo neskončno daljnega potomca nekega grškega boga?...

Iz svetline smo stopili v mitično temo in vse nam zdajci postaja zagonetna skrivnost. To pa je velika posebnost mitosa, namreč: čim nemirneje in vneteje vrtaš v njegove mračne, zasute predore, tem bolj se zavija v nerazrešljivo skrivnostnost in tem hitreje beži pred našimi slutnjami. Sporne primerjave in iskanja po grški mitologiji v luči Bachofnove razlage so nam prav za prav pojasnila legendarni značaj anekdote o Štempiharju in o Krpanu, ki se na njenem dnu skriva pomenljiv religiozni simbol. Od njega in njegovega pomena šele bi se utegnili dotipati do neke resnične in edino prave mitične iztočnice blodenj slovenskih tihotapcev in junakov.

BELIJAL

MIRAN JARC

...slednjič se je vendarle posrečilo aretirati nevarnega pustolovca, ki je odvedel hčerko M. S. iz višjih slojev naše družbe...

Iz poročila v dnevniku.

Na stopnišču v slabotnem odsevu edine žarnice v pritlični veži se je Bal pridružil trem mladim ljudem v živahnem pogovoru. Pred njim in za njim vro glasne, veseljaške gruče nalepotičenih žensk, uradnikov, trgovcev, častnikov, ljudi vseh višjih vrst, ki so, čeprav opravljeni slavnostno, podobni beguncem, katere je neznana sila zbrala in pognala med te zidove kakor v varno sotesko.

Bal se je ustavil v zidnem okviru ozke vdolbine, ki je bila najbrž nekoč shramba. Skoz okroglo lino se vidi v viharno noč, prepreženo z bliski. Vejevje stiskajočih dreves se upogiblje in lomi, gromi in streli se potapljaajo v bučanju naliva, ki preti preplaviti ves svet.

Tem nočem ni več konca. Vsi žive samo še plašno pričakujoči. Nenadni požari, ki jim nihče ne najde vzroka, prav tako zagonetne železniške nesreče,

drzni vlomi, strahotni umori, blazno množeči se samoumori, prevratni poizkusi stavkujočih so samo najbolj vidni, tako rekoč poulični izraz nekega vse bolj skritega dogajanja, ki se je pričelo nalezljivo plaziti iz duše v dušo. Saj niti dogajanje ni, pač pa napeto prežanje v sleherni kretnji in besedi. Napori policije in preudarnih mož so samo še z največjo težavo ustavljali val blaznosti, ki je pretila zdaj in zdaj zajeti vse prebivalce. Kakor da so vsi začeli iskati nekega neizvestnega krivca: sumničenje vsepovsod, na cestah, v uradih, v trgovinah, še v stanovanjih. Ali vse zaman: kakor bi grabil meglo. Nič oprijemljivega, samo zavest neke strašne, v brezkrainost narastle krivde. Ta negotovost je začela pronicati skozi zidove, veter jo je zanesel skozi okna, ljudje so jo sprejemali vase iz zraka in ž njo polnili veže in spalnice. Kakor da je vse odprto na stežaj: v hišah ni več miru. Hiša ni več dom kot v starih časih, zaprt in ločen od sveta — stotine mrzličnih tujcev bega po tujih prostorih, priseljenci, izseljenci, brezdomci, brezposelni, ubežniki.

Bal, ki se je spretno stihotapil mimo dveh strogih vratarjev, ker ni imel posebnega povabila, je hotel počakati ugodnega trenutka. Iz dvorane se je že razlivala pritajena plesna godba in še vedno so se vsipali novi in novi gostje. Neznosna vročina puhti od zidov, kakor da v bližini divja požar.

»Kdo ste!« je zaklical Balu stražnik, ki je zrastel pred njim kakor iz tal. »Pokažite povabilo! Po obrazu ne sodite semkaj.«

Po obrazu Bal res ni sodil semkaj. Oblečen v rjav, že mnogo rabljen površnik, suhoten in nemirnih pogledov je morda spominjal na starega dijaka, ki je brezuspešno obiskoval in menjal že mnogo univerz, spominjal je tudi na odslovljenega časnikarja, brezposelnega mehanika, ogrnjen v duhovniški plašč bi bil nemara lepa podoba samotarskega asketa, — vsega tega je bilo nekaj v njegovem izrazu.

»Povabila res nimam. Ali marsikoga, ki je šel tod mimo, poznam, dà, marsikaterega imenitnika.« Hlastno je pripovedoval stražniku, da je bil v ujetništvu skupaj s sedanjim bankarjem L., v zakopih s predsednikom združenih plinarn, v pisarni z nekdanjim tovarišem C., sedanjim velepodjetnikom itd. in je zaključil: »Kje pa naj zdaj dobim povabilo? Malo prepozno je!«

»Prepozno? Seveda,« se je stražnik zavzel, »za vstopnico bi se morali pobrigati pred desetimi leti, takrat o prevratu. Zakaj niste pričeli trgovati, zakaj se niste priključili kakemu podjetnemu znancu iz ujetništva ali bistremu vseznalcu. Danes bi nosili smoking in v banki bi imeli tekoč račun. To je vstopnica, že po obrazih vidimo, kdo jo ima, kdo ne. Obžalujem, da vas moram zavriniti.«

»Ali imejte srce, človek,« je Bal zaprosil, »poglejte jih, taka zmešnjava, da ne bom delal izjeme. Bivše šivilje in natakariče so žene konzulov, žene dvornih svetnikov so trafikantinja, branjevke prirejajo čajanke in se v avtu vozijo v opero, in nihče se ne razburja. Zamenjava kakor na maškaradi. Z gibčnostjo, ki je vredna občudovanja, so zamenjali vloge, iz ječe v predsedniški naslanjač, iz salona v barako, iz vile v mansardo stanovanjske kasarne, iz prizemlja v prvo nadstropje z verando in balkonom.«

»Prosim vas, odstranite se!«

»Hčerko gostiteljice poznam. V srce jo čutim in ona ve zame. Ali vam tu.li to ne zadošča!« je Bal skoraj kriknil.

»Vi ste zblazneli,« je zaklical nad njim stražnik, da so se nekateri mimo-idoči osupli ozrli za njima in pospešili korake.

Bal se je umaknil in se že okrenil, da bi odšel, ko se je spomnil, da je bil nekje v bližini opazil škrlatno zaveso, ki po vsej priliki vodi v notranje prostore poslopja. Semkaj je sklenil, da se bo skrtil in po kaki drugi poti prišel v dvorano. Stražnika ni bilo več. Gneča je še vedno naraščala. Ogle- doval si je te ljudi, ki so si vsi sličili v neki grozo vzbujajoči podobnosti: vzlic šumu in hrupu, ki so ga povzročali, so bile njih kretnje lutkarsko lesene, pogledi pa stekleni in brez soja. Kakor bi se valile gruče oblečenih mrličev, da bi se segrele in razživele ob umetnem ognju. Začutil je, da vse to imovito ljudstvo drevi samo, da bi videlo njo, ki je morda še edini človek na svetu. Ni ji poznal obraza, ni vedel za njeno ime, ali domišljjal si je, da ona nekje živi, bodočega človeštva mati, in da najbrž živi prav tu, da je nocoj središče tega zagonetnega slavlja. Zdaj je nenadoma opazil ono škrlatno zaveso.

Tipaje je stopil v temo in se znašel v prazni predsobi, do katere je prihajal hrušč in trušč od vseh strani. Le vmes so se odsekano slišali sunkoviti zvoki plesnega orkestra. Ko se je ves plašen, ker se v prostoru ni več spoznal, razgledoval okrog sebe, je opazil v kotu sključenega starca, ki se je začudeno ozrl nanj. Stari mož je sedel v naslanjaču, ki je bil edini predmet v tej praznoti, čez kolena je imel pregrnjeno odejo, roke pa je sklepal kot k molitvi.

»Vendar nekdo,« je vzdihnil in zakašljaj, ko je zagledal strmečega Bala, »že dolgo sedim tu in vi ste prvi, ki je zablodil semkaj, in za vami, mislim, spet ne bo nikogar... Bodi češčeno Njegovo ime...« in besede so tonile v mrmranju molitve.

»Prosim vas,« ga je Bal prekinil, »kam se tu pride? Zgrešil sem.«

»Tedaj niste prišli iz svojega nagiba. Saj se mi je zdelo. Nihče več ne pride v to sobo iz svojega nagiba. Kam odtod? ste vprašali. Naravnost na stopnišče. Na drugo stopnišče seveda. In odtam na cesto. Ali vas je mikalo v dvorano? Seveda.« Starec je Bala ošinil s strogim, neizprosnim pogledom.

»Pa kaj vi tu?« se je zavzel Bal, ki je trenutno kar pozabil na veseljake in slavljenje.

»Ali ste že bivali, odločeni od sveta veke in veke, v praznini kakor jaz? Še ne. Tedaj ne sprašujte. Vse vam bo ob svoji uri odkrito in nič vam ne bo ostalo nevrnjeno. Zdaj pa mi odgovorite, kdo ste in kaj vas je privedlo sem.«

Bal je pripovedoval vse po resnici in pravici. Zgodbo s stražnikom, o mračni vihri v noči in o luninem mrku. Povedal mu je tudi, da je bil že delavec in romar, vojak in igralec, da je obiskoval univerze in doživel zaton mnogih lepih življenj.

»Ali kljub vsemu trmoglavo verujem in upam...« je zaključil, »verujem v enostavnost vsega na svetu. Enostavnost je od Boga, mnogoličnost in zamo- tanost pa od hudiča. Hudič pa ima oblast samo nad tistimi, ki so žejni mnogo- ličnosti in sprememb.«

»Čemu ste tedaj zablodili v to hišo,« se je starec skoraj nejevoljno oglasil.

»To je nagon. Ali nagon ali pa slutnja. Morda tudi nekaj čisto drugega. Radovednost. Ne, bolje bo, če rečem — jeza. Jeza me je prignala semkaj. Ali je resnica ta pojoči blesk, ali se skriva za vsem tem samo potvara smrti. Kar tako ni mogoče zanikati moči pojočega bleska, kakor jo zanikajo puščavci. Kako bi sicer ljudje zaradi videza blazneli, iskali smrti in ubijali, če ne bi z vso dušo verovali v videz? Ali nekaj v meni mi venomer pravi: ni res, ni res, ves tisti čudno omamljivi nered je samo iz žalosti in slabosti in samo slabotni ga malikujejo in mu podlegajo. Rad bi videl v obraz veličastju in razkošju mnogolikega sveta in...«

»Tedaj počakajte pri meni. Tu izveste vse. Tam ne vedo ničesar. Zdaj so že vsi ob pamet. In, pomislite, noč za nočjo...«

»Noč za nočjo?« se je Bal zdrznil.

»In ona — kakor da ne pozna utrujenosti.«

»Kakšna je ona?« je Bal nestrpen silil v starca.

»Kako bi povedal. Da sem mlad, bi govoril iz sebe. Tudi mene je begala. Nedostopna je. Leden je njen smeh, v očeh pa ji blazni ogenj. Zaradi nje se gode strašne stvari po svetu. Ali, kar je glavno: na koncu vsega ne bo ostal niti spomin nanjo. Nič, prav nič, — pobrali bodo suknje in klobuke in bodo hiteli iskat ležišč. Hiš pa ne bo več, in ves svet bo ena sama razvalina...«

Bala pa je zdaj obšla neka prav smešna misel. Pozorneje se je ozrl na nasprotno steno in šele zdaj je opazil dve vrsti stojal, na katerih so viseli površniki in klobuki, kakor v kaki garderobi.

»Ali dobite mnogo napitnin?« je vprašal starca, ki je že spet začel dremati.

»Napitnin? Kje pa mislite, da ste?« se je iz kota utrgal rohneč glas.

Tedaj se je škrlatna zavesa zamajala in opotekaje se se je prizibal visok človek, ki je jecljaje zahteval svojo vrhnjo obleko.

»Že tako zgodaj?« ga je starec ogovoril.

»Čim prej, tem bolje. Bojim se, da bo nastala panika. Slišite — pa-ni-ka! Starega je baje zadela kap. Če si ni sam zavdal. Nekateri pa pravijo, da že tretji dan razpada njegovo truplo.«

Ob teh besedah se je starec dvignil in položil roko veseljaku na ramo. Ostro ga je pogledal v oči: »To ni res! Ponovite, kar ste dejali! Rotim vas, ponovite!«

Bal pa se je, kakor da ni slišal ali pa razumel te vesti, nagnil k tujcu: »Dragi gospod, povejte, ali ste jo videli? Ali ste govorili z njo? Celo plesali ste morda z njo? Povejte mi, prosim vas, resnico o njej!«

Tujec ga je objel s pijanim pogledom in izpljunil. Potem je zamahnil z roko: »Človek božji, kaj pa si domišljate. Še višji od mene se ji ne smejo približati, pa sprašujete vi.«

»Kdo pa ste vi,« se je Bal drznil odvrniti.

»Jaz? He-he-he!« Okrenil se je k starcu in spet blodil v besedah: »Pa-ni-ka — vam pravim, abso-lut-na pa-ni-ka.«

Ko se je odmajal iz sobe, je legla nenadoma neprijetna tišina. Kdo ve zakaj, ali slednji šum je utihnil. Nekaj se je prav gotovo pripetilo.

»Vsega tega ne razumem,« se je oglasil Bal.

»To je pojoča mnogoličnost sveta,« mu je odvrnil stari mož, »kako bi jo razumeli! Že dolgo bivam tu, ali konca še ni. Pravijo, da je gospodar umrl. Kdo ve. Morda se je sam končal. Kdo ve. Vsi da živijo samo na up. Na up ta blesk in zvenk. Morda — kaj mi mar. Odhajajočim postrežem. Ne hodim v dvorano.« To je prav za prav res garderoba, se je zavedel Bal, ki se mu je že nekaj trenutkov dozdevalo, da se za umetnimi stenami pomikajo sumljivi oprezovalci. Ozrl se je proti nenavadno visokemu stropu. V svitu treh rdečih žarnic na dolgi prečnici je začel razločevati predmete, ki kar niso spadali semkaj. Navite zavese, ogromna platna, na katerih so bile naslikane vaške pokrajine, lesena drevesa, grmičevja, skale iz lepenke. V ozadju med stebriči in visokimi drogi v mreži vrvi in žic so begali prenašalci gledaliških kulis. Dva ognjegasca sta si šepetaje pripovedovala, eden od njiju si je snel čelado in jo zalučal za vrtno ograjo, izza katere je odskočil človek, bežen kot splašena senca. To je bil znak za obče vznemirjenje. Še preden se je kaj pripetilo, se je Bal potajil na zofo poleg skale iz lepenke in si tiščal ušesa, da ne bi slišal prihajajočega viharja. Na oder so se usuli begunci od vseh strani. Trgali so na stenah viseče obleke, podirali pregraje, zadevali drug ob drugega, večali gnečo in nered in se vsi spešili, kakor da iščejo nekega dozdevnega krivca, ali pa, kakor da beže pred nekom. Tudi so vpili drug nad drugim in se nazivali z najbolj sramotilnimi in nespodobnimi pridevki, pri čemer jih ni ovirala nikaka obzirnost, ki so jo podnevi zahtevale njihove uradne obleke.

Bala se je polastil velik strah. Neprestano je mislil samo na to, kako bi se skrnil pred preganjalci, ki niso poznali več nobenih meja. Posrečilo se mu je, da se je skrivaj in neslišno odel s prašno zaveso, ki je raztrgana ležala na velikih zabojih tik zofo. Zdaj je začul poleg sebe osoren glas nevidnega vojaškega dostojanstvenika, ki ni mogel več brzdati jeze. Poleg uniformiranega mogotca je stal mrk človek, ki je s steklenimi očmi strmel kot okamenel nekam daleč in samogibno ponavljal: »Pisatelj sem. Naj vam je prav ali ne.« Tedaj se je dostojanstvenik v uniformi obrnil od njega in zapovedal svojemu slugi: »Vi mu odgovorite. Jaz se nočem omadeževati.« Širokopleči zgovorni strežaj je stopil k pisatelju: »Moj gospod se čuti užaljenega, ker ste se drznili povedati mu svoje ime. Ali ne veste, da se ne smete siliti v ospredje, ker ste pisatelj. Morda je pisatelj res nekaj višjega, ali pri nas ne. Pri nas je lestvica poklicev drugače sestavljena. Načelniki in župani so najvišja stopnja spodnjega reda. Višji redi pa se pričenjajo pri prostovoljcih. Morda, niti izključeno ni, imajo kje na luni drugačno lestvico, poizkusite tam...«

Bal, ki so ga take besede navdale še z večjim strahom, si je mislil, kaj šele se utegne njemu zgoditi, ki niti pisatelj ni. Tedaj pa so se gruče že spet razmestile in izza kulis so se usuli ognjegasci in redarji, ki so prekričavali drug drugega. Kdorkoli je utegnil, je uporabil splošno zmedo in pobegnil.

»Mene iščejo!« se je Bal ves blede in drhteč zavedel in vrgel odejo raz sebe. Že je stal pred njim mlad človek, inženjer S., ki je razburjen mahal z rokami in vpil: »Semkaj se je skrnil, lopov, pustite me, sam bom obračunal ž njim.« Bal je jasnovidno zaslutil, da se mu bo zdaj zdaj zgodilo nekaj strašnega zaradi — nje, ki je niti videl ni.

»S kakšno pravico,« je kričal nad njim inženjer S., »s kakšno pravico se upaš, lopov, zasledovati njo? Kdo pa si? Kaj pa pomeniš v tem svetu? Vražja predrznost. Le nikar ne taji. Vse vemo. Izkoristiti hočeš to zmedo in vlomiti v njeno spalnico. Na cesto s teboj, v jarek, k pocestni golazni!«

»Čakal sem in trpel, in če je treba, bom čakal še tisoč let in trpel, bij me, do krvi mi izbičaj telo, hočem in moram odstreti mavrično zagrinjalo mnogoličnosti sveta. Roko ji bom dal in pripravil ji bom mirno ležišče, ker je morda trudna do smrti. In potem jo popeljem proč s tega sveta in vse bo kakor en sam hlev in vsi bodo poslušni sveti besedi pastirja, ki bo prišel iz sončne dežele,« je Bal šepetal v predsmrtni grozi. Mračni človek pred njim je dvignil roko, v kateri je držal težko železno ploščo.

»Kje neki je zdaj starec iz garderobe,« se je Bal še vprašal, potem pa mu je grozovit pok uglasil sluh in pregrnili so ga črni valovi. Ali skozi dušečo temo je razločil pošastni beg predmetov: ogromne lestve so se majale, križale in padale s truščem na tla, do stropa segajoče črne omare so se zibale kot ob potresu in cvileče mačke so se podile po kotih. Prijel se je za prsi in začutil, da krvavi. V s r c u ga je zapekla ščemeča bolečina in zavedel se je: u r a je strta. Segel je z roko v žep: zares: ura je bila vsa razdrobljena. Po obleki so ležali raztreseni drobci razbitega steklenega pokrovca, pa tudi kolesje je bilo razmetano vsevprek. Bala se je polastil besen gnev. Ta zločinski napad nanj iz zasede se mu je zazdel neodpušljiva oskrunitev najsvetejših človeških pravic. Med bolečinami v srcu in med razbito uro je bila neka nedoumljiva vez. Ta ura je bila edini spomin še na njegovo davno prošlost. Ne samo na njegovo osebno preteklost, tudi spomin na dobe njegovih očetov, ki se ne povrnejo nikoli več. Vse doslej mu je kazala ura pravi čas, vse od onega trenutka, ko mu jo je izročil v dar njegov oče. Skozi okno je sijal maj na vrt ob potočku. Na verandi je dremal rjavi Kodrun s šapo na odprtem starem letniku časopisa »Alte und neue Welt«. Prav tisti hip je zanihal kazalec na uri in je začel živeti čas. Kosila in večerje so prirejali bogato in z močnim poudarkom. Nedelje in prazniki so šli mimo dostojanstveni in z bogato vsebino: izleti v okolico, kjer so oblegali gostilne imoviti meščani... ob vinu in pečenkah so se brezskrbni spominjali dogodkov na daljnem vzhodu. Gorje, če bi nekega jutra ne potrkal pek s košom belega kruha. Bal je hodil od mize do mize in kazal svojo uro. In vsi so ga zavidali in vsi so ga imeli radi, ker mu je bilo komaj šest let in ker je imel starše in lep dom in novo srebrno uro. In od tedaj sta se venomer pomikala kazalca in človek je živel v času in prostoru. Nekoč se ne bi nihče upal ustaviti časa. Srce je prenehalo utripati — kdo je dal pravico ustaviti življenje?

»Živim? Še živim?« je tipal ranjenec po temi, ki ni dala odgovora. Zunaj nekje, po vežah in stopniščih so odmevali koraki in čulo se je drsanje težkih zabojev. Bal se je dramil iz omotice in ogledoval sebe in svojo okolico. Še vedno je ležal na zofi, ali ko je s pogledom objel ves prostor, ga je obšla tesnoba. Po kakem naključju vendar je bil zamenjal oder s spalnico? Res, da je bila ta soba v takem neredu, da bi jo težko priličil odlični spalnici, kar je nekoč bila. Kdaj je služila svojemu namenu — kdo bi vedel. Morda

pred eno uro, morda pred leti — kazalca sta strta, časa ne meri nihče več. Po vseh kotih so ležali odprti kovčegi, nekateri do vrha napolnjeni s perilom. Na sredi je stalo bogato zrcalo, od vrha do tal počeno in prevezano z vrvicami. Stekleničke opojnih dišav so ležale razmetane okrog črne vaze z dalijami.

Skroz okno, zavešeno z visoko žolto tančico, je pihal daljni predjutrni hlad. Zvezde na nebu so ugašale. Bal si je pomel oči, kakor da bi hotel odgnati puste, zmedene sanje, čeprav je vedel, da ni mogoče ničesar odgnati in da ni nikjer sanj. Vstal je in stopil k cvetlični mizici, na kateri je svetila drobna modra žarnica na kup razglednic. Vse so bile naslovljene na Marto Silberstein. Oklevajoče je ogledoval predmete in še zdaj — čeprav je nagonsko vedel, da je moral priti prav semkaj — se je bal, da ga ne bi kdo zalotil kot vlomilca. Zdaj se je spomnil — kot da so pretekla že desetletja — vseh dogodkov, ki so se sprožili na njegovi poti s ceste do tu. Kakor bi jih veter odpihnil — nikjer ni bilo več vseh tistih veselih in bogatih gostov, oholih veseljakov, brezobzirnih izbrancev, ki so ga venomer odganjali. Čemu je vendar hrepenel po tem blišču, ki se je razpršil kot milni mehurček. Še se mora nekaj zgoditi. Na koncu vsega ni praznote. Za ugaslim bliščem se je strnilo p r e - m i n e v a n j e marsikaterih z vonjem rož prepojenih večerov, prtajene pesmi nosečih noči, ki so se dopolnile samo v spominih. Pa tudi spomini so se razmeglili v tem predjutrnem hladu, ki veje od ugašajočih zvezda.

Bal se je že okrenil k odhodu, ko so se v tem hipu naglo odprla vrata in v sobo je stopilo mlado dekle, v sivem sportnem plašču, z modro čepico, izpod katere so uhajali prameni zlatih las — senčen dih mimo sinjih oči, ki so zrle rezko odločno s tako močnim poudarkom brezosebnosti in brezčutnosti, da bi jih zasovražil, če bi mlade bele roke, ki so se morda šele komaj odvadile igračam in pestovanju čecic, ne trepetale tako pomoči proseč. Kakor da se oba že davno poznata, ali pa, kakor da sta se bila domenila, da se sestaneta prav ob tej minuti, se nista prav nič začudila drug drugemu, čeprav ni mogel Bal zatajiti hipne misli iz razočaranja: to je tedaj o n a, zaradi katere se je rodilo toliko sovraštev in zmed, — ona: to ubogo dekletce, podobno petošolki, ki so jo naglo prebudili iz najlepših sanj, da se odpravi v šolo.

»Hitro, hitro,« je spregovorila suho in mrzlo, »ne smeva se muditi. Pusti vse kovčege, kakor so. S seboj imam samo troje pisem. Vse drugo naj ostane tu. Nikoli več nočem slišati o njih...«

»O kom?«

»Ne sprašuj. Moj Bog, tudi ti boš že začel spraševati?« Ozirala se je po sobi, kakor da išče nečesa, pa se ni mogla domisliti.

»In te rože?« je vprašal Bal in jih že prijel, da jih ji izroči.

»Vrzi jih ob tla. Tudi vazo razbij. Take rože. Z denarjem so jih kupili. Sto in sto takih šopkov... vse sama laž. Slišiš, spusti rože.«

Potem se je okrenila k njemu in ga skrbeče pogledala: »Ali so te zelo ovirali? Ali so te tudi žalili?«

»Ah, kaj. Saj se jim ni posrečilo. Samo, da sva se našla.«

»Saj sem vedela, ti dobri moj prijatelj...«

Na tleh je zagledala možička iz pisanih krp. Vsa otroška se je sklonila in ga božajoče pobrala.

»Tudi njega vzamem s seboj. Ti ne veš, kako ga imam rada. Kadar smo se peljali v našem avtu sèm, sem ga imela vedno s seboj in nikoli se nam ni pripetila nesreča. Zdaj nam tudi on ni več mogel pomagati...«

»Kaj bi naj pomagal?« se je Bal trpko nasmehnil. »Znova bo treba pričeti...«

»Saj vem, saj vem,« se je preHITEVALA, »znova, znova, znova, ali o tem bova govorila pozneje. Ali naj tudi možička prepustim njim? ... Pa dobro, konec s preteklostjo. Ah, česa sem se spomnila? Ali ni jutri sreda? Seveda. Vidiš, jutri je moj rojstni dan. Bog ve, kako ga bom preživela. Pa saj bova skupaj, kajne? O, ti moj dobri prijatelj...« Tesno ga je prijela za roko in se naslonila nanj.

Zunaj so se začuli koraki.

»Hitiva,« se je zdrznila, »naš stari sluga. Ne bi rada, da bi me še kdaj videl. Od same ganjenosti naju bi predolgo zadrževal. Ta človek bi ohranil svojo zvestobo še mrliču.«

Hitela sta po ozkih, vegastih stopnicah, kakršne vidiš samo še v starih hišah. Balu se je zdelo, da sanja. Zdaj pa zdaj se je moral skloniti, da se ne bi zadel ob poševen strop, ki se je čedalje bolj nižal. Prav globoko nekje se je belila odprtina, pa tako ozka, da bi ne bilo mogoče niti splaziti se skozi njo. Potem sta se spet spešila po dolgih, temnih vežah, sumljivo tihih kot izumrlih.

Globoko sta se oddahnili, ko sta stopila na svež zrak. Zapuščena ulica. Nekje bije cerkvena ura štiri.

Bal se je ozrl v svojo sopotnico. Prav nič na njej ni več razodevalo, da je bila še pred nekaj urami bleščeča slavljenka, v valih godbe in plesa, ponosna in igraiva, brezskrbna in neuklonljiva mala oblastnica.

»Dom je za meno. Nikogar ni več...«

»Pa tvoja mati, tvoj oče...«

»Kdo mi je oče, kdo mi je mati? Kaj vem. Nešteto gospa je bilo okrog mene, nešteto gospodov je skrbelo zame, pa ni bilo med njimi nikogar, ki bi mu rekla mati, oče. Ali to noč... to noč sem zvedela mnogo: vse se je razsulo. Ali veš, da nisem nič, prav nič, da nimam prav ničesar... ali mi verjameš? Morda sploh ni bilo ničesar mojega in so me samo slepili. Vozili so me okrog kakor reklamno privlačnost. Niso mi dali minute, da bi dozorela v meni vsajena misel, da bi se vsaj eno čuvstvo razcvetelo. Trgali so se zame, nisem vedela čemu. Ali pa sem res samo mavrična podoba. Za božjo voljo, saj vendar živim. Zavedla sem se sebe. V tej noči so me hoteli osvojiti. Ali veš, da sem ušla iz objemov zblaznelega starca...?«

S krikom se je oklenila Bala, kakor da se hoče rešiti nevidnega zasledovalca.

V čakalnici, kjer je podremavalo troje potnikov, se je Bal spomnil, da ima denarja komaj za nekaj postaj vožnje.

»Odpeljiva se, dragi, daleč, daleč čez mejo, čez morje, na samotni otok sredi oceana.«

»Kako neki. Sanjaš?« se je Bal začudil, »saj nimam denarja...«

Njegova spremljevalka je ob teh besedah kakor okamenela.

»Tedad ne moreva odtod?«

»Že, pa ne daleč. Na kmetih te morda sprejmejo dobri ljudje. Obiskoval te bom.«

Oči so se ji zasolzile v jezi nemoči in brezupnega upora. Ni se mogla premagati: »Umrta bom, umrta bom,« je viknila obupno.

Ali zdaj je ni več utegnil miriti: nočni brzovlak. Brez volje je hitela ž njim. Komaj sta vstopila, že se je vlak začel pomikati.

Oddelek je bil tako poln, da sta komaj še našla prostora. Stisnila sta se na sredo. Nekateri so spali, drugi se razgovarjali hrupno in robato. Težak zrak, pomešan z dimom cigaret in s sparjenim izdihavanjem teles, se je dušeče ulegal in gostil omotico. Boječe se je ozirala ubežnica po teh ljudeh, kakor jih takih še ni videla doslej. Bal ji je govoril o ubežnikih, ki morajo stopati iz kroga v krog, da bi našli svoj dom.

»In nikoli več se ne povrnejo?« ga je vprašala strmeče kakor otrok, ki posluša bajko o zmaju.

»Kam?«

»Seveda.« In da bi pregnala trenutno plahost, je začela pripovedovati, koliko strahu je pretrpela v svojem dozdevnem domu, kjer se ji je razpletalo življenje blodno in zmedeno kakor na pustnem plesu, kjer ni niti enkrat govoril ž njo kak prijatelj. Bežno se je spomnila neznanega dijaka, ki jo je poučeval nekaj tednov, pa so ga odslovili, ker ji je preveč govoril o svetu, iz katerega je bil izšel: o rudarjih pod zemljo, o golih dvoriščih, kjer se bedni otroci igrajo prezirani kot kaznjenci, o kaznjencih, ki so jih uklenili med štiri stene, ker so hoteli prinesiti človeštvu blagovest. On pa ji je govoril o novih stvareh sveta: o razkošju odmora med delom, o snovanju gozdov, o dihanju njiv in o časih, ko se bo vse izvršilo, kar je bilo napovedanega v skrivnostnih bajkah narodov.

»To noč pa sem sklenila, da ubežim. Poznaš pravljico o Belijalu? Vse luči ugasnejo, kjer se pojavi, drevesa in cvetlice usahnejo, ljudje ohromijo. In jaz sem imela okrog sebe same Belijale. To noč so se pri nas zgodile čudne reči: prišli so gospodje in zapečatili vse sobe. Pregledali so blagajne in jih popisali. Zdi se mi celo, da je nekdo od mojih umrl, morda nasilne smrti. Vse so mi prikriili. Ko pa sem zagledala tebe, sem vedela, da je to znamenje. Tak si kot tisti dijak, ki mu niso več dovolili k meni. Vodi me v svet, kamorkoli. Uči me, kako in kaj, bodi mi brat po srcu.«

»O joj,« je šepnila in pokazala v zadnji konec oddelka, »kakor Belijal!« Tam je stal v slabotnem svitu luči pod stropom ogromen mož. Na tolstem vratu je tičala težka plešasta glava. Dvojica drobnih oči, ki so se kar gubile v preširokem obrazu, je sumljivo merila v ubežnika.

Bal se je zganil. Domišljija mu je predstavila v bežnem letu rokoborca, trgovca z dekleti, agenta. Nagonski strah išočega človeka, ki je bil povsod žaljen in preziran, pred samozavestjo imovitih.

»Belijal!« je vzkliknilo dekle, da so nekateri v bližini za hip dvignili glave.

Belijal se je preril skozi gnečo. Nekje je zajokal otrok v materinem naročju, mlad delavec je zaklel, v vagon so se utrnile iskre od lokomotive.

Belijal je z mrkim pogledom namignil starki, naj se umakne in sédel Balu nasproti.

»Ali sem uganil?« je predrzno izzivajoče ogovoril prebežnika, »kaj če bi se midva nekoliko pobliže ogledala? Nič mi ni prikrito!«

»Ne bojim se. Prosim.«

»Ali priznavaš?«

»Storil sem, kakor je ukazovalo srce. Na slepo sem šel. Srce nima načrtov. Naklepi in načrti pa so iz hudiča. Človek se bo vendar usmilil človeka in ga skušal rešiti.«

»Če bodo taki reševali, nas bo kmalu vseh skupaj konec. Za to imamo oblast. Pa saj nisi niti reševati skušal. Hinavski si. Kri ti je zagorela, pa se nisi spomnil, da si suhec. Kri sme zagoreti samo tolstim. Tak tako in zdaj bi jo rad odvedel kar čez morje. Lepó, lepó.«

»Ne vem za smer, ne za zadnjo postajo...«

»In kljub temu si se drznil...«

»Kakor je prosila. Otrok je. Zjokal bi se nad nesrečnico.«

»Otrok je, praviš. Rekel si. Ali veš, kaj te čaka, če zapišemo, da si ugrabil otroka?«

»V srce je videla in me je izbrala. Saj je čakala. Noč in dan je klicala, pa ni bilo nikogar. Samo plesali so okrog nje. A kdo si vendar, ki se upaš spraševati?«

Neznanec se je zagonetno smehljaj in ni dal odgovora.

Belijal! je prešinilo Bala. Belijal — kdo je to. Ozrl se je k spremljevalki, ki je pa že ni bilo več kraj njega. Zagledal pa jo je, kako je stala pri oknu. Tudi drugi potniki so se začeli ozirati proti oknu, odkoder se je svitalo. In tedaj se je nenadoma zgodilo nekaj kakor čudež.

Neznanka je tlesknila z rokami in jih na široko razprostrla. Krik začudenja in radosti se ji je izvil, da so se vsi zdrznili.

»Glejte, glejte: sonce!«

Vsakdo je hitel k oknu. Drug drugega so odrivali, se stiskali in trgali za prostor. Belijal in Bal sta stala med zadnjimi in kakor da sta tudi onadva pozabila na načeto skrivnost, sta obnemela v gledanju: na obzorju sredi brezkončne ravnine je rasla iz zemlje ogromna sončna obla. Rdečkast sij je šelestel od obzorja. Svetla tišina se je pobrezmejila. Obstal je čas, utonila je misel. V žareči krogli, ki je daleč okrog meglila vid, sta se stikala zemlja in nebes. Prebujenje je šlo od bilke do bilke. Ptiči so ščebetali, gore so se razmikale in topile kot grmade medu. Preko neba so drhteale prosojno rožnate halje, razpete, da zajamejo lijoče svetlobne valove.

V kvader luči, tako da so imeli za ozadje sončno oblo, se je pripodila čreda konj. Črno so se odražala skakajoča telesa. Ko so se te živali v vitkih in prožnih krivuljah zvijale in se spenjale, so vzbudile v domišljiji podobe nekih bajeslovnih živali, ki plavajo v ognjenem morju. Vse je bilo plavanje; vse neskončno rahlo utripanje vesoljstva. Brez namena. Božanska igra teles, zraka in luči.

Sonce, sonce, sonce!

V ta svetli, sveti dan bova šla, izgnanec in izgnanka, iskat kruha in doma. Dom bo svetišče in kruh bo posvetilo, s katerim bova šele vredna življenja.

V ta svetli, sveti dan bova šla iskat polja za novo letino. Rod, ki bo iz naju, ne bo iz noči. Sonce mu bo pelo ob spočetju in pri rojstvu.

V ta svetli, sveti dan se bova šla poklonit Njemu, ki razpršuje temo, v katero se skriva Belijal. Belijal je legijon, On pa je samo eden. Legijon je mnogolik in razkošen, črne in mavrične zavese so njegova obleka, bleščéče luči in šumenja in vrvenja so njegov glas, mejniki, pregraje in zapovedi njegova moč. On pa je najčistejša belina, oblike preminevajo pred njim v topeči se svetlobi, mejniki, pregraje in zapovedi so kakor sekunda, ki se je utrnila v nepovrat. Ne pozna ne časa, ne prostora. Vseširen kakor prostorje pozabljenja sprejema tiste, ki so pozabili na svoje ime.

V ta svetli, sveti dan pojdeva dva in bova eno v prerojenju.

Tedaj pa je temni velikan dvignil roko. Vlak se je približal postaji. Bal je poln črnih slutenj pogledal Belijalu v obraz.

»V imenu zakona, vdajte se!«

Belijal — detektiv.

Predsmrtna groza je stisnila Balu srce. Temno se mu je storilo pred očmi. Dekle je kriknilo in iskalo Balove roke. Osupli potniki so iztegovali vratove za izstopajočo trojico. Belijal je stopil k načelniku postaje, ki mu je odkazal prazno čakalnico. Belijal je tjakaj odvedel oba ujetnika, sam pa je stopil k telefonu in prijavil zadevo svojemu ravnatelju.

In potem so brez besed čakali nasprotnega vlaka.

STIL V ZGODOVINI GLASBE

STANKO VURNIK

(Nadaljevanje)

Estetika takšnega časa — teoretiziranje, intelektualizem postaneta moda — ima z gornjim povsem skladne zahteve do umotvora. Sledimo jo pri Demokritu, Polikletu (1. pol. IV. stol.), Protagori (485—410) itd. Demokrit že govori o čistem čutnem ugodju človeka ob lepem umotvoru, trdi, da so se ljudje umetnosti naučili pri živalih (prim. Darwin) in da je zlasti glasbo rodilo »izobilje« in tako začinja umetnost smatrati za goli luksus. Zlasti v glasbi se je energično zoperstavil stari etični teoriji, podobno kakor so moderni naturalisti v frazi *l'art pour l'art* pobijali v umetnosti vsako »izvenestetsko duševnostno zrno«, stremeč po zgolj čutni umetnosti. Demokrit je prvi estetik, ki ne pripada več krogu starih filozofov, ki so lepoto vedno tolmačili s kozmičnega in idealističnega stališča. V bistvu mu je podoben Poliklet, ki je kot umetnik začel teoretizirati, hoteč intelektualno fiksirati zunanje, formalne zakone lepega. V svojem Kanonu razpravlja o edino pravih proporcijah lepote. Z Demokritom in Epiharmom vred je on prvi nasprotnik teorije, da je nekaj lepo zaradi vložene dobre ideje, teorije, ki jo je arhaika dosledno gojila, ki pa se je skozi